

Bijlage 8

Protzes ondervragingsrapport

Over de totstandkoming van Protzes ondervragingsrapport moet nog het volgende worden verteld. De bron hiervoor is een kopie van een door ene 'CdD' getypt afschrift van een ongedateerd BNV-ondervragingsrapport dat handelt over Protze.¹

Protze was op 15 maart 1946 in Duitsland gearresteerd en werd volgens het ondervragingsrapport in de periode 3 april tot en met 1 mei verhoord in Fort Blauwkapel. Op basis van die verhoren werd het ondervragingsrapport opgesteld. Einthoven had bepaald dat E. van der Noordaa Protzes verhoor zou leiden.² Op zich was dit een niet voor de hand liggende keuze, omdat Van der Noordaa gespecialiseerd was op spionagegebied; het kiezen van de contraspionagespecialisten Hoogendijk en H.P. Drenth van de Opsporingsdienst had meer voor de hand gelegen. Einthoven bepaalde vervolgens dat Drenth en Van der Noordaa het verhoor zouden leiden en dat Hoogendijk erbij mocht zijn. Deze laatste oekaze van Einthoven wordt vermeld in een rapport dat Hoogendijk in september 1946 had opgemaakt.³ Hij schreef toen dat de 'Hoofdinspecteur Van der Noordaa op last van den Kolonel Einthoven belast moest worden met het verhoor van dezen man.' Na protest van Hoogendijk werden hij, Drenth en Van der Noordaa bij Einthoven ontboden.

'Ter inleiding deelde deze mede dat hij wenschte, dat dit verhoor door de Heeren Drenth en v.d. Noordaa zou worden afgenomen en niet door den chef van het ondervragingskamp, den Kap. Lagas.': de commandant van Fort Blauwkapel tijdelijk reserve kapitein Willem Lagas. Einthoven merkte daarover op: 'Deze legionnair moet met zijn poten van Protze afblijven.'

Einthoven deelde Drenth, Van der Noordaa en Hoogendijk ook mee dat hij 'eerst zelf met Protze spreken wilde. Voordien mochten wij hem niet bezoeken.' In een brief van Hoogendijk uit mei 1947 is een aanvulling te vinden: 'Tot het bijwonen van het verhoor van Protze werd mij persoonlijk door den Kolonel geen uitdrukkelijke opdracht gegeven. Uit het feit echter, dat naast de Heeren Van der Noordaa en Drenth ook ik ontboden werd om de instructies van den Kolonel dienaangaande te vernemen, leidde ik af, dat dit geregeld was tusschen den Kolonel en den Kap. Mr D. Koeleman, secretaris en plaatsvervanger van den Heer Sanders.'⁴ In commentaar op Hoogendijks brief noteerde Sanders, Hoogendijks chef, op de vraag: 'Heeft hij verhoor Protze geleid? Neen.'⁵

Uit correspondentie in 1998 met Hoogendijk komt een ander beeld naar voren en hier betreden we het mijnenveld voor historici dat Aalders in *de Volkskrant* beschreef.⁶ De herinnering van gebeurtenissen die zo'n vijftig jaar terug plaatsvonden, heeft de neiging zich te plooiën langs lijnen die later zijn ontstaan. Het is een natuurlijk en onbewust proces dat helend werkt, maar het reconstrueren van geschiedenis bemoeilijkt. De historicus is bij het bestaan van contemporaine bronnen terecht geneigd deze te verkiezen boven de herinnering, al blijft hij zitten met het probleem dat die bronnen mogelijk destijds al werden gemanipuleerd.

Volgens Hoogendijk heeft hij uiteindelijk Protze in z'n eentje verhoord, iets waar Drenth dagenlang woedend over is geweest. Drenth werd belast met het verhoor van Alfred Flesche; hij hield zich daarbij bezig met Flesches werkzaamheden bij Lippmann, Rosenthal & Co (en niet zozeer met diens vooroorlogse spionageactiviteiten). Van der Noordaa heeft zich in april beziggehouden met Skrodzki.

Hoogendijk legde na Protzes verhoor zijn getypte verhoorrapport op een zaterdagmiddag neer op Einthovens bureau – Einthoven was toen afwezig – en hoorde er vervolgens 'nooit meer iets over'. Die zaterdag zal dan op de vierde mei zijn gevallen.

Het frappante is nu dat zijn rapport niet overeenkwam met eerdervermeld ondervragingsrapport: een 25 pagina's tellend rapport dat aan het slot vermeldde:

¹ Afschrift BNV-ondervragingsrapport, ongedateerd, van Drenth en Hoogendijk inzake Protze.

² Aalders; Hilbrink, *De affaire-Sanders*, p. 111-.

³ AMJ PolKab, Zaak Sanders, ds 5. Rapport dd 20-9-1946 van Hoogendijk.

⁴ Archief Aalders, L.1644. Afschrift brief dd 24-5-1947 van Hoogendijk aan Commissie Wijnveldt naar aanleiding van zijn mondelinge mededelingen tegenover die commissie op 23 mei.

⁵ Archief Aalders, L.1074. Commentaar, ongedateerd, anoniem [mogelijk van D.J. Koeleman], op het rapport en de brief van Hoogendijk.

⁶ Gerard Aalders, Het archief over de oorlog is een mijnenveld, *de Volkskrant*, 4-5-1994.

‘De Ondervragers:
w.g. [was getekend] H.P. Drenth, Hoofd-Inspecteur

W.Ch.D. HOOGENDIJK
Chef Case-Work afdeling.’

Hoogendijks verhoorrapport telde minder pagina’s en hij verklaarde in 1998 met stelligheid dat het ondervragingsrapport een ‘fake’ was. ‘Wie en waarom daaraan mijn naam en functie heeft verbonden, is mij een raadsel. Dit rapport is duidelijk door een politiefunctaris opgesteld. Het zou b.v. niet in mijn hoofd opgekomen zijn Protze te ondervragen over zijn ouders, vrouw en zoon.’⁷ Dat Drenth en ik in dezen zouden hebben samengewerkt is ondenkbaar.’

Het ondervragingsrapport is opgesteld op een wijze die lijkt op de vorm die bijvoorbeeld in november 1945 werd gebruikt door BNV-district Maastricht en is mogelijk overgenomen van de Engelse ondervragingsrapporten.⁸ Voor de volledigheid kan nog worden vermeld dat Protze op 2 mei 1946 door Drenth werd verhoord inzake Dora Dibbets, een V-vrouw tijdens de oorlog.⁹

Was het manipulatie van een schriftelijke bron of was het een in de loop der tijd gevormde herinnering? Het is niet eerlijk de lezer met zo'n vraag op te zadelen en daarom volgt nu een mogelijke verklaring.

In een brief uit juli 1996 waarin Hoogendijk commentaar geeft op Aalders en Hilbrinks boek schrijft hij: ‘Zelf was ik er helemaal niet op gebrand om dit verhoor te doen. Ten eerste onttrok het mij voor geruime tijd aan mijn normale werkzaamheden en bovendien had ik op dit terrein geen enkele ervaring. Maar juist dat laatste en het feit dat ik geen ambtsedig procesverbaal kon opmaken, kan bij Eindhoven de doorslag hebben gegeven mij met die klus te belasten.’¹⁰ Daarin ligt misschien de sleutel van het raadsel. Eindhoven dacht op grond van Hoogendijks lezing over de Abwehr dat deze ter zake kundig was en belastte hem met het verhoor. Hoogendijks rapport leek niet op een proces-verbaal en daarom kreeg Drenth opdracht dit rapport om te werken tot een beter document en Hoogendijks bevindingen eventueel aan te vullen met gegevens die hij na Hoogendijk alsnog van Protze tijdens een later verhoor (of verhoren) verkreeg. Om die reden worden dan beide namen als ondervrager vermeld. Het ‘was getekend’ voor de naam Drenth kan erop wijzen dat alleen Drenth het ondervragingsrapport heeft ondertekend. Omdat de datering een moeilijk punt was – de verhoren hebben mogelijk over een langere periode plaatsgevonden – werd die simpelweg weggelaten.

Voor die datering, of het gebrek daaraan, bestaat een andere verklaring. Het is mogelijk gewoonte geweest afschriften wèl of juist niet te voorzien van de oorspronkelijke datering, al lijkt willekeur de overhand te hebben gehad. In een dossier van het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging werd een afschrift aangetroffen van het ondervragingsrapport in kwestie en dit afschrift vermeldde wèl een datering: ‘Scheveningen, 1 Mei 1946.’¹¹

Ter ondersteuning van het voorgaande kan nog worden verwezen naar een afschrift, alwéér een afschrift, van een ongedateerd proces-verbaal, waarin sprake is van een verhoor van Protze door Drenth op 25 april en hierop volgende dagen inzake door onderzoeker J.H.C. Krom uit defensie-archieven gestolen GS III-documenten.¹²

⁷ Hoogendijk was vòòr de oorlog als statisticus werkzaam geweest.

⁸ AMJ CABR, E. van Hardeveld. Ondervragingsrapport dd 6-11-1945 van J. Grooten.

⁹ AMJ CABR, D. Dibbets. Proces-verbaal dd 8-5-1946, verhoor Protze.

¹⁰ Archief Aalders. Brief dd 5-7-1996 van Hoogendijk aan Aalders.

¹¹ AMJ CABR, J.C.H.M.W. Sassen.

¹² AMJ CABR, C.W.J. van Boetzelaer.